

Já přijal boj její a ona můj aneb Velká aféra z Demlovy korespondence

I accepted her fight and she accepted mine: a great scandal of correspondence of Jakub Deml

Lenka Žehrová¹

0. Abstract

*The article presents an edition of letters by writer Jakub Deml (*1878; †1961) with his long-standing friend, priest Vladimír Evermod Balcárek (*1885; †1974). Their mutual correspondence from 1905 to 1959 not only records many events from the poet's private life, but also serves as a source for deeper understanding of his works. The story of friendship between Jakub Deml and Eliška Wiesenberger (*1869; †1918), the wife of a prominent factory owner Otto Martin Wiesenberger in Žebrák in Bohemia and the biggest benefactress of Jakub Deml from 1912 to 1913, is probably the most dramatic part of the whole correspondence.*

Odvážme se konečně pochopit, co znamenají „sestry“ v Demlově díle: „Sestry“ Demlovy (jako i Březinovy) znamenají touhu po vztazích BEZ ERÓTU, bez nároku, bez dobývání, trhání a požíráání. Proto ty vazby k dětem, stařenkám a stařečkům, ptákům, květinám – ke všemu tomu, CO LZE MILOVAT JINAK NEŽ EROTICKY (PUTNA 1998).

1. Úvod

Před dvěma lety začala v nakladatelství Dauphin vycházet nová ediční řada Korespondence Jakuba Demla pod vedením Daniely Iwashity. Tehdy edici pomyslně otevřel svazek *Carissime, kde se touláte? Dopisy Jakuba Demla příteli Josefu Ševčíkovi do Babic* v edici Šárky Kořínkové a Ivy Mrázkové. V loňském roce vyšel druhý svazek s názvem *I tento list považujte za neúplný. Dopisy Jakuba Demla příteli Matěji Fenclovi* a pro letošní rok se připravuje vydání Demlovy korespondence s Františkem Bílkem. Na příští rok se chystá vydání čtvrtého svazku Demlovy korespondence, tentokrát s premonstrátem V. E. Balcárkem. Balcárek byl jedním z mála Demlových celoživotních přátel. Většinu svého života strávil jako kněz a archivář v Doksaně nad Ohří či v Praze na Strahově. Následující řádky pocházejí právě z této připravované edice a zachycují jednu z nejdramatičtějších událostí v Demlově korespondenci s Balcárkem a dost možná i v Demlově životě vůbec.

2. Ke kořenům rodů – Wiesenbergerovi a Zacharovi

Rod Wiesenbergerů pocházel původně z Bavorska. V roce 1837 se usadil v Berouně, kde si Vavřinec Wiesenberger založil malý kožešnický závod. Poté, co Vavřinec emigroval do Spojených států amerických, však továrna roku 1874 zanikla. Podobně i jeho bratr Jan založil v Berouně podnik, který ukončil svou činnost v roce 1910. V Žebráku se nakonec usadil jejich třetí bratr Josef. Právě zde založil v roce 1862 továrnu na zpracování kůží a usní. Jako jediný z bratrů slavil velké úspěchy a jeho podnik začal prosperovat. Postupně továrnu modernizoval a vybavoval nejnovějšími stroji. Po jeho smrti v roce 1916 získal závod Josefův syn Otto Martin Wiesenberger (*1864; †1950). Pod jeho vedením podnik zanikl až v době hospodářské krize v roce 1933 (JUNA 1930).

Alžběta Anna Zacharová (*1869; †1918) se narodila v Točnicku (čp. 1) v rodině Šebestiána a Marie (rozené Havlíkové ze Žebráku). Ve většině dochovaných pramenů se o Alžbětě hovoří jako o Elišce. V Alžbětíných (Eliščiných) dvanácti letech se celá rodina přestěho-

vala do Kladna, kde koupili pivovar Kročehlavy–Kladno. Po smrti Šebestiána (1896) přebrala správu nad pivovarem Marie, která o něco později uzavřela sňatek se starostou města Kladna, MUDr. Jaroslavem Hruškou. V roce 1898 Marie předala celý pivovar synu Otakarovi. (MIKA 2008/9) Mezitím se 11. ledna 1890 Eliška provdala za Ottu Martina Wiesenbergera a přestěhovala se do Žebráka. Eliška byla velmi inteligentní žena s obrovským zájmem o kulturu a umění. Naneštěstí onemocněla tuberkulózou. Kvůli špatnému zdravotnímu stavu se jí snažil manžel Otto i její bratr, sládek Otakar Zachar z Kladna, zpříjemnit každý okamžik. Přestože to neodpovídalo dobovým představám o vzorném životě manželky továrníkovy, oba podporovali její lásku ke knihám a umění (REKTORIS 2011).

Eliška a Otto Martin Wiesenbergerovi měli pět dětí, z nichž se dospělosti dožily pouze tři: Jindřiška Johana (*1891; †1975), Josef František (*1899; †1919) a Kamil Josef Šebestián (*1893; †1967). Dcery Blažena (*1895; †1900) a Helena Stanislava (*1903; †1906) zemřely ještě v dětském věku. Jindra si později vzala za manžela velkomlynáře Bohumila Josefa Trnku (*1886; †1971) v Praze na Starém Městě. Josef Wiesenberger byl zraněn za 1. světové války na italské frontě, v nemocnici se pak nakazil tuberkulózou a zemřel. Kamil se stal malířem a znalcem umění. Byl známý také jako mecenáš sportu. V roce 1948 ale přišel o veškerý majetek. Zemřel v bídě.

3. Rok 1912: Seznámení Elišky Wiesenbergerové s Jakubem Demlem

Jakub Deml (*1878; †1961), básník a katolický kněz byl vysvěcen v roce 1902. Jeho působení v duchovní správě nemělo dlouhého trvání, již v roce 1911 byl zbaven kněžských povinností a později předčasně penzionován. Pro neustálé neshody s konzistoří se Jakub Deml musel hned od počátků své kněžské dráhy stěhovat z místa na místo: Kučerov, Babice, Martínkov, Třešť, Stará Říše, Bystrc... V roce 1912 musel na základě konzistorního příkazu v únoru opustit Třebíč, kde bydlel u manželů Drápelových. Básník se rozhodl usadit v Šebkovicích (okr. Třebíč), kde našel útočiště u rolníka Jana Pánka v domě č. 32. Už v říjnu téhož roku ale přišel z konzistoře další příkaz, tentokrát se Deml musel přestěhovat do velkého města. Na přelomu října a listopadu proto Deml odjel do Prahy (PLICHTA 1993). V Praze se v literárním salonu Růženy Svobodové osobně seznámil s Eliškou Wiesenbergerovou a s učitelkou Mathildou Vaňkovou z České Skalice (PĚNČÍK 1996). Eliščinu adresu získal básník už dříve, v době, kdy vydával Bílkovy spisy. V roce 1912 zahájil subskripci na svá díla a použil i adresu E. Wiesenbergerové. Paní mu tehdy poslala 25 K. Jakmile knihy vyšly, Deml

¹ Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze; z.lenicka@centrum.cz

Poděkování: Na tomto místě bych ráda poděkovala především Mgr. Daniele Iwashitě, Ph.D., za to, že mě k tématu Demlovy korespondence přivedla, za cenné rady, připomínky a především za ochotu a trpělivost, s jakou mi po celou dobu mé práce pomáhala. Velký dík patří i všem ostatním kolegům za jejich rady, objevy a nápady, které mi značně usnadnily práci.

Český kras (Beroun), XXXVIII (2012), 27–35, 2 obr., 1 fotografie na barevné obálce časopisu

© Muzeum Českého krasu, Beroun

ISSN 1211-1643

ISBN 978-80-87708-01-9

OSOBNOSTI

Jakub Deml (*28. srpna 1878; †10. února 1961), básník a katolický kněz. Autor zhruba stovky knih, z nichž některé patří k základním dílům moderní české literatury. Jakub Deml byl v roce 1902 vysvěcen na kněze, v duchovní správě však působil velmi krátce. Pro neustálé konflikty s brněnskou konzistoří byl v roce 1911 zbaven kněžských povinností a později předčasně penzionován. Mezi Demlova základní díla patří např.: *Hrad Smrti* (1912), *Moji přátelé* (1913), *Tanec Smrti* (1914), *Mé svědectví o Otokaru Březinovi* (1931) nebo *Zapomenuté světlo* (1934).

Eliška Wiesenbergerová (*1869; †1918), žena továrníka ze Žebráku v Čechách; v letech 1912–1913 největší Demlova mecenáška (skrze něho se stává i mecenáškou Váchalovou).

František Xaver Šalda (*1867; †1937), kritik, esejista, básník, prozaik, dramatik, publicista, editor a překladatel. V roce 1895 podepsal Manifest České moderny. Přispíval do většiny tehdejších periodik, namátkou: *Čas*, *Květy*, *Host* a mnoho dalších. Spoustu časopisů i sám redigoval např.: *Volné směry*, *Česká kultura*, *Kmen*, *Tvorba* a další. Za Demlova pobytu v Praze se spřátelili. Dochovala se nám vzájemná korespondence.

Marie Vašítková, služka Elišky Wiesenbergerové, kterou si paní najala v září 1913 na Demlovo doporučení. S Demlem se Marie znala už z dob jeho působení v Šebkovicích. Pravděpodobně se jedná o sestru **Františky Vašítkové**. Ta pocházela rovněž ze Šebkovic a pracovala jako služka v Třebíči. V Šebkovicích se seznámila s Demlem a finančně ho podporovala.

Josef Váchal (*1884; †1969), nezávislý a všestranný výtvarník, tiskař, typograf, literát. Coby vyučený knihař se zabýval výtvarným uměním. Inspiroval se především novoromantismem, impresionismem, secesí, později expresionismem a primitivním uměním. Zajímal se i o filozofii a literaturu. S oblibou četl křesťanské mystické spisy a zabýval se teozofií, okultizmem a spiritizmem. Od roku 1906 bydlel v Praze u matky, kde si zařídil atelier jako knihvazač a výtvarník se zaměřením na grafiku, dřevoryt, kresbu a exlibris.

Marie Kalašová (*1854; †1937), překladatelka z francouzštiny a italštiny. Zaměřovala se především na novoromantismus v próze a dramatu. V jejích vlastních literárních pokusech se silně odráží vliv literatury konce století. Dochovaná jednostranná korespondence Demla Kalašové byla otištěna v časopise *Česká literatura* (eds. Vladimír Binar – Stanislav Wimmer, č. 1, 1994, s. 78–97).

Emanuel Chalupný (*1879; †1958), sociolog, publicista, editor a právník. Věnoval se literární historii i historii obecné. Překládal poezii a psal monografie o předních osobnostech české literatury, např. o Březinovi (*Studie o Otokaru Březinovi a jiných zjevech českého umění a filozofie* z roku 1912).

František Bílek (*1872; †1941), český výtvarník a sochař. Nejčastěji bývá přiřazován k secesi, nicméně jeho styl byl silně motivován jeho mystickým náboženským viděním. V jeho díle převažují biblická témata. Zpočátku se hlásil ke katolicismu, později přešel k Československé církvi. Úzce se přátelil s Otokarem Březinou i Jakubem Demlem. Často ilustroval jejich knihy. Dochovaná korespondence mezi Demlem a Bílkem pochází z let 1901–1927 (s přestávkou v letech 1906–1912).

Vladimír Evermod Balcárek (*1885; †1974), člen premonstrátského řádu, český archivář. První léta v duchovní správě strávil v Radonicích nad Ohří. Od 20. let působil v Doksanech nad Ohří, kde psal kroniku místního kláštera a vydal místopisnou publikaci *Doksany nad Ohří* (česky 1929). Krátce působil jako archivář a knihovník též ve Strahovském klášteře.

jí je zaslal (PROTOKOL ZE SOUDNÍHO ŘÍZENÍ 1913). Pravidelně si začali dopisovat v době, kdy J. Deml bydlel v Šebkovicích (PĚNČÍK 1996). Formu dopisu má i věnování Demlovy knihy *Rosnička* z 30. července 1912 určené „*Velectěné Paní*“ Elišce Wiesenbergerové (BINAR 2010). „... a vidouc mne vázati snopy, pravila jste vliďně a zřetelně: „*Pomáhej Pán Bůh!*“ Vážím si tohoto pozdravu tak, jak si ho vážil nádeník, jež tak poctila paní kněžna... A zařadil jsem Vaše jméno do svých modliteb.“ (DEML 1912). Postupně se spolu začali stýkat i osobně a Eliška si o devět let mladšího básníka velmi oblíbila (PĚNČÍK 1996). Továrník Wiesenberger zpočátku manželce v ničem nebránil, umožňoval jí rozpytovat se literaturou a hudbou zcela dle jejího přání. Eliška se tak v letech 1912–1913 stala největší Demlovou mecenáškou a skrze básníka finančně podporovala i Josefa Váchala (*1884; †1969; OLÍČ 1993).

Byť by se manželství s pěti dětmi mohlo zdát na první pohled šťastné, pravděpodobně tomu tak docela nebylo. Z Demlova dopisu Marii Kalašové ze 13. září 1913 se dovídáme, že se mu Eliška svěřila s tím, že za celých 20 let manželství nemohla svého muže ani minutku milovat (BINAR a WIMMER 1994).

Do Demlových dopisů určených Balcárkovi vstoupila Eliška, Demlův „dobrý anděl“, poprvé na podzim 1912, kdy Balcárka prosil o modlitby za její zdraví duševní i fyzické. Dále se Eliščina postava objevila v dopise z 20. září 1912, kde Deml Balcárkovi světil, že „*ta paní, které je Rosnička napolo věnována*“ mu poslala skrytě 100 korun na mešní intence (DOPIS V. E. BALCÁRKOVÍ 1912). V listu datovaném 22. října 1912 pak Deml psal o zamýšlené dedikaci své knihy *Domů*: *Nabídl jsem paní Elišce W. dedikaci své knihy „Domů“, ale ona mi odpověděla tak pokorně, že si nepřeje veřejnosti – takže nevím, jak se k ní zachovati: zůstává vůči mně stále v tajemné, záhadné skrytosti. Ostatně ta dedikace byla by pro ni skutku trestem, je-li (jak se dohaduji) pod nějakým komandem... Moji dedikaci může přijati jen osoba všestranně svobodná..., z kněží například jediný Vladimír... „Domů“ bezpochyby nebude mít dedikace, ale o tom rozhodne čas...*

V prosinci 1912 se Deml světil Marii Tischlitzové s tím, že sloužil mši svatou ke cti Panny Marie a za uzdravení paní Wiesenbergerové (DOPIS M. TISCHLITZOVÉ 1912).

4. Rok 1913: Velké pohoršení

Na jaře 1913 začalo přátelství slábit. V březnu Deml dostal do Prahy Eliščin dopis se 100 nebo 200 korunami na mše svaté. Brzy nato Eliška přijela do Prahy sama, aby ho navštívila ohledně otázek „svědomí“. Kněz jí poslal římský katechismus. Možná právě do této doby lze zasadit vzpomínku Boženy Markové na schůzky Demla s Wiesenbergerovou v žižkovském bytě grafika Josefa Richarda Marka. Deml se přátelil s J. R. Markem a jeho žena Božena k sobě na oko zvala Elišku, aby schůzky obou kryla. Marková rovněž vzpomíná na Demlovo tehdejší podezření, že je sledován detektivem pana továrníka Wiesenbergera. Proto bylo nutné schůzky utajovat (MARKOVÁ 1975).

Začátkem léta Deml odjel do Luhačovic na léčebný pobyt, kde se opět potkal s paní Wiesenbergerovou. Dne 12. července 1913 se pak Deml přestěhoval do Žebráku, kde bydlel na náměstí v hostinci „U Koruny“. Téhož dne poslal pohlednici žebračského náměstí své přítelkyni Antonii Svobodové (DOPIS A. SVOBODOVÉ 1913). Krátce nato se vrátila do Žebráku i Eliška. Až do konce srpna zde básník pracoval na své další knize *Pro budoucí poutníky a poutnice* v poklidu. O společných výletech na hrady Žebrák a Točnick zpravoval ve svých dopisech Balcárka i básníka Otokara Březinu. Balcárkovi naznačil rovněž neshody s místní farností, nicméně o nich mluvil spíše s humorem sobě vlastním: *Bydlím v hostinci „U Koruny“ (tak se to jmenuje!), a někteří lidé mi té „koruny“ na smrt závidí (hinc illae*

Obr. 1. Eliška Wiesenbergerová s Jakubem Demlem. Soukromá sbírka V. Binara.

Fig. 1. Eliška Wiesenbergerová with Jakub Deml. Private collection of V. Binár.

lacrimae) a já vím určitě kteří. Mezi nimi jest jedna ještěřice, které jsem (svévolně!) šlápl na ocas, a ta sama vlastně všechno zde proti mně bouří, netroufajíc si, povykouknout na světlo... (DOPIS V. E. BALCÁRKOVÍ 1913).

Když místní světská i církevní honorace hrozila Demlovi poprvé konzistoří, vysmál se jim (DEML 1933). Eliška s Demlem plánovali také společnou návštěvu u Balcárka a na oplátku Balcárkovu návštěvu v Žebráce. Jak se dozvídáme z Demlova dopisu A. Svobodové z 13. srpna 1913, Balcárek Demla v Žebráce skutečně navštívil, podobně jako další jeho přátelé např. Mathilda Vaňková (DOPIS A. SVOBODOVÉ 1913). Tehdy už začínala mít Eliška problémy i doma. Manželovi se její procházky s Demlem nezamlouvaly a požadoval po žebráckém kaplanovi Nádvořníkově, aby Demla donutil odstěhovat se z města. Deml kaplanovy výzvy odmítl stejně jako kaplanovo upozornění, že Eliška není psychicky v pořádku a odkázal ho do patřičných mezí s tím, že pouze jeho nadřízení mají právo mu přikázat, aby odjel (PROTOKOL ZE SOUDNÍHO ŘÍZENÍ 1913).

K osudnému zlomu došlo 26. srpna 1913, kdy Eliška ztratila několik archů z knihy *Pro budoucí poutníky a poutnice*, které jí Deml půjčil k přečtení. Přestože byl celý spis označen autorovým jménem a adresou, dostal se do rukou nepovolaným, tedy na faru a Wiesenbergerovým. Těchto několik stran okamžitě zapříčinilo Demlovo vypořádání z fary, zákaz celebrování v Žebráku a Eliščin útěk z domova. Eliška se nejprve snažila najít útěchu u svého bratra, Otokara Zachara, sládky a literáta na Kladně. Ten však už byl informován o nastalé situaci panem továrníkem a sestra u něho nenalezla ani špetku pochopení. Zoufalá Eliška v noci přiběhla k Demlovi, hovořila o sebevraždě a chtěla utéci kamkoli pryč. Deml ji v tomto stavu

neopustil a vydali se spolu na útěk. 28. srpna odjeli nejprve do Čáslavi, pak do Jihlavy a nakonec do Prahy (BINAR a WIMMER 1994). Zde se Deml s Eliškou opět tajně stýkali v bytě grafika a překladatele J. R. Marka. V témže domě bydlela i rodina Marie Rosy Junové, která se pak ve třicátých letech přestěhovala k Demlovi do Tasova (BINAR 2010).

Podle Demlových slov neběželo továrníkově rodině o nic jiného než o peníze. Obávali se, aby Eliška nenechala všechny peníze připisat Demlovi. Wiesenberger si dokonce najal detektiva a nechal svou ženu sledovat. Ještě 26. srpna Deml uložil peníze do banky na jméno Anny Wimmerové, Eliščiny sestry. Balcárka vždy prosil především o modlitby a zároveň mu svěřoval všechny informace, posílal mu dokumenty k úschově, říkal mu, co má dělat v případě jeho a Eliščiny smrti... Vše muselo probíhat pod přísným utajením.

5. Rok 1913: V sanatoriu

Už začátkem září Elišku „dopadli“. V dopisu ze 7. září 1913 Deml Balcárkovi popsal Eliščinu odvězení do sanatoria Dr. Krammera pro choromyslné v Bubenci u Prahy. Rodina si nechala napsat lékařské vysvědčení o tom, že Eliška není duševně v pořádku, a na základě toho ji 6. září večer švagr JUDr. Karel Wiesenberger a MUDr. Heveroch odvekleli z jejího pražského bytu v Kolínské ulici č. 19 na Královských Vinohradech. Zbavili Elišku svéprávnosti a prohlásili ji za nábožensky šílenou. Lékařské vysvědčení „napsal jakýsi bůh medicíny jménem dr. Heveroch, který pí. Elišku nikdy neznal, ale večer, asi za čtvrt hodiny, „nabyl přesvědčení“, že jest nábožensky šílenou.“ (BINAR a WIMMER 1994). Důkazem o Eliščině choromyslnosti měly být jednak její duševní problémy v předchozí

Obr. 2. Rodina Trnkova, zcela vpravo je dcera Elišky Wiesembergerové, Jindřiška. Soukromý archiv L. Rektorise.

Fig. 2. The Trnka family. The daughter of Eliška Wiesembergerová – Jindřiška – is on the right. Private archive of L. Rektoris.

době, jednak Demlovy spisy. Eliščinu služebnou Marii Vašítkovou ze Šebkovic, která se snažila své paní jako jediná z přihlížejících pomoci, zatkl krátce nato policie pro podezření z krádeže. Podrobnosti o Eliščině únosu popsal Deml Balcárkovi v jednom z nedatovaných listů z této doby: *Zatím však ji chytli a surově vlekli se 4. poschodí dolů: ona se bránila, křičela, na kamenné ty schody padala volajíc, že má zdravý rozum, z celého domu všichni lidé se sběhli, ale ani jediný člověk (kromě Marie Vašítkové) jí nepomohl! Když ji cpali do kočáru, bránila se, chudinka, tak, že její švagr, doktor, zavolal na kočího: „Pojďte nám pomoci!“ A ti tři chlapi ubohou paní tam vecpali a odvezli...*

Vzniklou situaci Deml podrobně vylíčil rovněž v dopisech Marii Kalašové a Pojezdnému-Doležalovi ze 14. září 1913 (DOPIS J. K. POJEZDNÉMU 1913). Deml Pojezdnému v dopise prosil, aby se za Elišku a za něho listem přimluvil u O. Zachara. Podobně, i když poněkud stručněji, celou událost popisoval spisovatelce Růženě Svobodové. Zároveň ji žádal, zda by mohla Elišku v sanatoriu navštívit. *...neboť Otto Zachar sám jediný mohl by paní Elišku vysvoboditi, ale on nechce, a moje jméno budí v něm takový hnus, že se vyslovil, že mne zastřelí.* (BINAR a WIMMER 1994).

Z následující korespondence víme, že Svobodová se do sanatoria skutečně vypravila, k „nemocné“ ji však nepustili. Eliška žádala v dopise Demla, aby se paní Svobodová pokusila o návštěvu ještě jednou a poprosila přitom o svolení Eliščin otčíma Jaroslava Hrušky, který stál alespoň trochu na její straně. Zároveň Eliška žádala Svobodovou, zda by se za ní mohla přimluvit u její dcery Jindřišky, aby ji také navštívila. Podobně prosila za přimluvu i u Elištiny sestry Žofie Hladíkové. Eliška byla na příkaz Wiesembergera v sanatoriu strážena dnem i nocí, měla zakázány knihy, modlitby, psaní... (DOPIS R. SVOBODOVÉ 1913).

Díky jedné z ošetřovatelek, Josefě Hellebrandové, se k Demlovi jednou týdně několik málo dopisů od Elišky tajně dostávalo. Často tyto dopisy tlumočil či přímo opisoval svému příteli J. K. Pojezdnému-Doležalovi. O jednom z nich vypráví list ze 17.–18. 9. 1913: *Před týdnem dostal jsem tajnou depeši z toho židovského sanatoria, pí E. W. popisuje mi narychlo svoje muka tu noc 6/9, a teď v tom ústavě – jak s ní strhli hodinky, prsteny (i snubní), jak jí vzali všechny knížky, i modlitební, jak vůkol ní vyjí bláznové a běhají v košilích – a jest přesvědčena, že její bratr Otto Zachar byl*

JUDr. K. Wiesenbergrem přelstěn! Na konci svého listu, jež adresuje svému otčimovi Dru Jar. Hruškovi, starostovi města Kladna, praví: „K Vám se obracím při památce zesnulé matky Marie. Pro Boha, smilujte se nade mnou, nešťastnou obětí tyranů. (DOPIS J. K. POJEZDNÉMU 1913).

Z těchto Demlových a především Eliščiných dopisů se dovídáme podrobnosti o jejím pobytu v sanatoriu. O tom, že nebyla jedinou duševně zdravou „vězenkyní“ mezi blázný, o tom, jak ji lékaři ponižovali, ironizovali její vztah k Demlovi, její modlitby, jak se pacienti nesměli bavit ani mezi sebou, jak se cítila obklopena skutečně duševně chorými lidmi. Popsala také návštěvu svého otčíma Jana Hrušky, který jí přislíbil pomoc (DOPIS J. K. POJEZDNÉMU 1913).

Karel Wiesemberger, Eliščin švagr, se snažil zamezit vydání domnělé knihy „Má sestra“, v níž měl Deml bez souhlasu rodiny zveřejnit svou korespondenci s Eliškou. Dne 12. září 1913 tak Wiesemberger napsal firmě Kryl a Scotti žádaje o zastavení tisku a o zničení již vyšlých výtisků. Wiesemberger argumentoval především tím, že jsou v korespondenci popisovány události ryze rodinného charakteru a jejich zveřejnění rodinu uráží. Kryl a Scotti však tento Wiesembergerův list ignorovali, protože Deml žádnou knihu s tímto názvem do tisku nedal. Titul si Wiesemberger patrně mylně odvodil z Elištiny zabavené korespondence. Patrně měl na mysli knihu *Pro budoucí poutníky a poutnice*, jejímuž vydání se snažila zabránit i konzistoř na Wiesembergerovu žádost (DOPIS J. K. POJEZDNÉMU 1913).

Deml se k tomuto později vyjadřuje v jednom z dopisů adresovaných příteli F. X. Šaldovi, když píše: *Moje kniha Pro budoucí poutníky a poutnice rozhodla o utrpení paní Elišky W., zavinila sanatorium; neb Zachar, přivolán jsa na rodinnou poradu jakožto literární znalec a čta tu mou knihu, vzplanul hněvem a usoudil, že moje kniha je bezpříkladně nestoudná a nemravná! A své sestře Elišce řekl v úžasu rozhorlenosti: Ty ani nevíš, co to znamená, neb ty nejsi tak zkažená a ani nemůžeš být tak zkažená, abys rozuměla tomu, co Deml tady píše!* (ŠALDA 1969).

Zachar se skutečně literatuře věnoval. Kromě nejrůznějších článků a publikací týkajících se pivovarnictví a sladovnictví, psal i divadelní hry, jmenujme např. *Na šachtě* či *Washingtonská služka*. Pokoušel se i o beletrii a poezii. J. V. Novotný některé jeho básně zhudebnil (*Pivovarské písničky*). Zachar se zabýval alchymií a spiritismem. Spolupracoval s Josefem Váchalem či Mikolášem Alešem. Ve své době byl tedy tento sládek i úspěšným literátem. Co se však týče jeho osobního života, neměl příliš čistý štít a sám se neubráníl veřejnému skandálu. Zamiloval se do tenkrát světově proslulé zpěvačky Boženy Kacerovské (*1880; †1970), původem z Loun. Ze sňatku nakonec sešlo a Boženin otec pak na Zacharovi soudně vymáhal 15 000 K okamžitě a 600 K měsíční apanáž. Celý spor se propíral i na stránkách tisku. Kacerovská se dokonce vrátila v prosinci 1909 na soudní přelíčení až z Francie, kde v té době žila. Obě strany odmítaly ustoupit a celé soudní řízení se tak několikrát odročilo. Říká se, že pro Kacerovskou Zachar zůstal životní láskou. Zachar se naopak v roce 1915 oženil s jinou umělkyní, herečkou Vinohradského divadla Pavlou Veverkovou (REKTORIS 2011).

K Eliščině nucenému pobytu v sanatoriu se Deml vracel ještě po letech. Příkladem může být např. kresba ženy připoutané ke stromu poblíž velkého kříže s názvem *Sanatorium* od Slavoboje Tusara, otištěná v prvním svazku Demlových *Šlépějí* z roku 1917 (DEML 1998).

6. Rok 1913: U soudu

Soudní přelíčení proti Marii Vašítkové, v jehož rámci byl obviněn i J. Deml, se konalo 17. září. Vašítková po Eliščině odvěcení zůstala

v pražském bytě své paní sama. Krátce nato ji prý domovník viděl, jak z bytu odnášela dva balíky a kufřík. Nechtěla se však domovníkovi svěřit s tím, kam ony balíky nese. Rovněž o kufříku původně tvrdila, že je její, i když se později ukázalo, že patří do majetku paní Wiesenbergerové, u které M. Vašítková ze Šebkovic sloužila teprve první měsíc. Lhala mu i o svém původu, když tvrdila, že pochází z Veselí. Byt byl následně továrníkem Wiesenbergerem uzamčen a klíče svěřeny do péče domovníkovi. Podle vlastní výpovědi si služebná odnesla své umyvadlo a tašku do hotelu U Krále Jiřího, kam se po uzamčení bytu údajně přestěhovala. Toto její tvrzení bylo však vyvráceno strážníkem Janem Bezperátem, který chtěl na místě informace ověřit. Vašítková následně uvedla, že věci odnesla do úschovy knězi Demlovi. 7. září, poté co Vašítková obdržela trestní oznámení, odnesla věci opět do bytu své paní. Ještě téhož dne byla Vašítková propuštěna na svobodu (PROTOKOL ZE SOUDNÍHO ŘÍZENÍ 1913). Neměla kam jít, proto ji Deml nějakou dobu živil u sebe na vlastní náklady. Během září Deml Balcárka v dopisech prosil o modlitby, peníze, ale i o právní rady Balcárkova bratra Aleše, soudce ve Velké Bíteši.

Deml se v těchto dnech snažil co nejvíce urychlit vydání své nové knihy *Pro budoucí poutníky a poutnice*. Byl totiž přesvědčen, že se mu díky ní podaří získat dostatek peněz, aby mohl pomoci Elišce na svobodu. Hned po propuknutí skandálu poprosil F. X. Šaldu, aby knihu vydal i v případě, že se mu něco stane. Šalda mu podle Demlových slov pomohl a kniha skutečně vyšla ještě v září 1913.

O celé aféře byly velmi dobře informovány i konzistoře v Brně a v Praze, kde Wiesenberger Demla žaloval. Žaloba proti J. Demlovi se týkala tří základních věcí: náboženského zfanatizování Elišky, odvrácení Elišky od rodiny a dětí a toho, že mu Eliška věnovala velké sumy peněz. 29. září proto Demlovi bylo zapovězeno celebrování v hlavním městě a brzy poté byl zákaz rozšířen i na brněnskou diecézi (OLIČ 1993). Deml se snažil získat pro Elišku lepšího právníka, protože jí přidělený Dr. Munk se mu zdál příliš netečný. Zajistil jí tedy Dr. Kloudou, který se o případ skutečně zajímal. Ten odmítl hájit Demla, aby se pokud možno nevědělo o tom, že Elišku začal obhajovat Demlovým přičiněním. Eliška mu tajně ze sanatoria doručila své zplnomocnění, z čehož měla později velké problémy u vedení sanatoria. Vyhrožovali jí dokonce přeřazením na jiné oddělení mezi „zuřivé blázny“ (DOPIS J. K. POJEZDNÉMU 1913). Deml si raději sehnal svého právníka, Dr. Váhalu, přes přítele Pojezdného. S Eliškou Deml i její právní zástupce stále udržovali zprostředkovaný tajný kontakt přes jednu Eliščinu ošetřovatelku, která doručovala dopisy na obě strany. V celé věci přislíbil Demlovi a Elišce pomoc Demlův přítel a bývalý spolužák z gymnázia, říšský poslanec Dr. Bohumír Šmeral (DOPIS J. K. POJEZDNÉMU 1913). Koncem září navštívil Elišku v sanatoriu bratr Otto Zachar a slíbil jí, že promluví s jejím právním zástupcem Dr. Kloudou. Tuto náhlou Zacharovu účast si Deml vykládal především Pojezdného intervencí a velmi mu za ni děkoval. V tomtéž dopise Deml radil Pojezdnému, na koho se má obrátit v případě, že by se jemu něco přihodilo a nemohl by ho tak dále o všech událostech informovat sám. Mezi těmito důvěryhodnými osobami uvádí V. E. Balcárka, který „jest knězem, ale, zasněte: jest i pokorný!“ (DOPIS J. K. POJEZDNÉMU 1913).

Demlova výpověď z 6. října vnesla do celého případu s M. Vašítkovou více světla a obžalované výrazně pomohla. Deml v ní vysvětlil, že se s Vašítkovou znají z Babic už od roku 1905, kdy chodívala na faru. Blíže se pak seznámili při Demlově pobytu v Šebkovicích, kde mu sloužila zdarma, coby knězi bez místa. Měl s ní dobré zkušenosti, proto ji doporučil jako služebnou paní Wiesenbergerové. Vašítková nastoupila k paní do služby 4. září 1913. Po Eliščině únosu Vašítková nejprve běžela k Demlovi a referovala mu, co se

s jeho paní stalo. Deml ji proto pověřil, aby se do bytu vrátila a přinesla jeho spisy, případně další cenné věci, které by se mohly z bytu ztratit. Mezi věcmi paní Wiesenbergerové byly totiž i některé věci z jeho osobního vlastnictví, proto se o ně obával. Domovník Vašítkovou přistihl, když výše uvedené předměty z bytu právě odnášela. Deml tak vyloučil jakoukoli snahu o obohacení své či služebné. Zároveň se snažil vypovídat maximálně v Eliščin prospěch. Popsal jejich známost jako „čistě ideální“. Hovořili spolu převážně o literatuře a poezii, o náboženství jen velmi zřídka. Nikdy mu Eliška nepřípadala nijak nenormální nebo její chování jakkoli přemrštěné. On sám od ní nikdy žádné peníze nepožadoval. Prý od Elišky dostal pouze peníze za své knihy, uvedených 100 K na mše a jeden stokorunový příspěvek, o který ji rozhodně nežádal. Dala si k němu původně do úschovy vkladní knížku na 2 000 K, tu ale brzy vrátil, protože ji u sebe nechtěl mít. V tomto přelíčení proti Demlovi vystoupil 7. října jako svědek i Josef Váchal. Ten o Demlovi u soudu prý prohlásil, že je hlasatelem mysticismu tak nadšeným, že kdo ho jednou slyšel, zvláště ženy, jest jím fascinován. Dále u soudu stvrdil, že Eliška dala Demlovi 300 K, „opomněl“ již dodat, že to bylo pro něho za jeho dřevoryty (DOPIS J. K. POJEZDNÉMU 1913). Celé soudní řízení proti Jakubu Demlovi a Marii Vašítkové se nakonec uzavřelo 15. října 1913 (PROTOKOL ZE SOUDNÍHO ŘÍZENÍ 1913).

V dopise adresovaném Růženě Svobodové 18. listopadu 1913 Deml zapochoyboval o možnostech Dr. Kloudy dostat Elišku na svobodu: *Nechci věřit, že Dr. Klouda paní Elišku za 30 stříbrných zradil, myslím však, že ho Zachar chytil do pasti...* (DOPIS R. SVOBODOVÉ 1913). V tomtéž dopise Deml Svobodové poslal i dva opisy Eliščiných dopisů tajně psaných v sanatoriu. Jeden z nich byl určen J. Demlovi, druhý pak Eliščinu advokátovi Antonínu Kloudovi. V obou z nich si Eliška stěžovala na své uvěznění, neustálý dozor a na to, že ji nikdo z příbuzných nepřišel ani jednou navštívit za celou dobu pobytu. Všichni ostatní měli návštěvy přísně zakázány. Eliška tak neměla o vnějším světě žádných zpráv, nevěděla nic o svých dětech ani sourozencích. Přemýšlela zároveň o tom, že by šla do kláštera. Odčinila by tak údajnou ostudu, kterou rodině způsobila a byla by tak i po vůli svému muži, protože by se mu nepletla do výchovy dětí a nechala by mu veškeré peníze, vzala by si od něho jen to, co by nezbytně nutně potřebovala pro vstup do řádu. Deml jí však od této myšlenky zrazoval: *... ta její myšlenka o klášteře jest nesmyslem. Tak že jsem to řekl. Nejsme na to, abychom trpěli, nýbrž abychom vítězili. Paní Eliška neví, co jsou dnešní kláštery! Jsou to dnes hnízda omezenosti a politiky! Ať mužské, ať ženské!* (DOPIS R. SVOBODOVÉ 1913).

V polovině listopadu se k Elišce dostaly i dopisy od Růženy Svobodové, což Elišku velmi potěšilo, i když jí to opět přidělovalo další potíže s dozorcí v sanatoriu. Podle Demlových slov se však Eliščina rodina bála více Svobodové než Boha. V dopisu z konce listopadu 1913 Deml Svobodové popsal charakter jejich vzájemného vztahu s Eliškou takto: *Paní Eliška mne miluje jako nezištného učitele, a to, v čem Zachar vidí mou zločinnost, jest tak spravedlivé! Jest tak spravedlivé, že mi paní Eliška tyká! Neboť ten, „kdo nám ukázal nějakou novou perspektivu krásy, jest naším dobrodincem a jako by nám náležel od věků“!*

V listopadu se již ostraha sanatoria a Wiesenbergerova rodina dopátraly toho, že existuje nějaký způsob, jakým Eliška posílá dopisy ven. Snažili se od ní tuto informaci marně získat, záměrně ji mystifikovali dalším Demlovým soudem a různými výhrůzkami. Eliška sice mlčela, ale zhoršoval se její fyzický stav, dostávala bušení srdce, kterým až do této doby netrpěla (DOPIS J. K. POJEZDNÉMU 1913).

Po celou dobu soudních tahanic si své dopisy a dokumenty Deml pro jistotu schovával u svých přátel Balcárka a Pojezdného.

Eliščiny dopisy svědčí o úschovy Růženě Svobodové. Zároveň doufal v pomoc poslance Šmerala, s nímž studoval na gymnáziu v Třebíči, kde vydávali tenkrát společně časopis *Sursum*. V listopadu se Deml svěděl se svou láskou k Elišce a se svým utrpením Antonii Svobodové: *Ach, přítelkyně, Antonie, nevíte, jak ji miluji a jak brozně trpím – pro tu paní! Co se napláču! Zdá se mi, že to nepřezijí – a zdá se mi, že už nemám rozumu!* (DOPIS A. SVOBODOVÉ 1913).

Cítil se všemi opuštěn, dokonce i Balcárkem (DOPIS A. SVOBODOVÉ 1913). Deml se snažil Elišku „navštěvovat“ alespoň přes zeď v době, kdy měli nemocní povolené odpolední procházky v parku, ale ošetřovatelé Elišku bedlivě hlídali, takže ani takovýto kontakt nebyl dost dobře možný. Koncem listopadu Deml došel k závěru, že svým pobytem v Praze Elišce nemůže nijak pomoci, spíše naopak, rozhodl se proto uposlechnout „doporučení“ konzistoře a přestěhoval se ke své sestře Františce do Jinošova (ŠALDA 1969). Básnickovy pocity rezignace vystihují řádky z dopisu F. X. Šaldovi: *Tolik se všichni přičinili, abych byl se svým štěstím sám, – a Vy jste přišel ke mně a nebál jste se, a já Vám ukážu všechna svá pole a lesy a stráně a potoky a rokle, a řeknu Vám: Drahý pane Šaldo, oni odsoudili a popravili mne a sestru mou, ale neměli kompetence, kompetentním byl jste jedině Vy, v celém národě jedině Vy, pane Šaldo* (ŠALDA 1969). Šalda se sice snažil ještě Demla přesvědčit, aby Prahu neopouštěl, ale marně.

Brzy nato se Deml dozvěděl, že Elišku 9. prosince propustili do domácího léčení (tedy záhy po Demlově odjezdu z Prahy), a že ji dali pod kuratelu (nemá právo disponovat svým vlastním majetkem). Rodina Elišku převezla do domácího vězení do Žebráku, kde jí kontrolovali poštu, sledovali ji na každém kroku, kontrolovali, s kým se stýká, dostávala minimální kapesné (OLIČ 1993). Hlídali ji takovým způsobem, že lidé v městečku ani nevěděli, že už je Eliška zpátky doma. Mimo dům ji vůbec nepouštěli, takže byla Eliška doma vlastně vězněna víc, než byla v sanatoriu, kde mohla každý den alespoň na dvě hodiny do zahrady (DOPIS J. K. POJEZDNÉMU 1913). Jednou z mála povolených návštěv byla Růžena Svobodová, která tak mohla předat alespoň několik málo zpráv mezi Eliškou a Demlem (DOPIS R. SVOBODOVÉ 1913). Zároveň se Svobodová spolu se Šaldou stali Demlovými pražskými důvěrníky: *... přál bych si, aby mně paní Eliška Wiesenbergerová poslala svůj vzkaz (ústní či písemný) buď po Vás, anebo po paní Růženě Svobodové. K nikomu jinému v celé Praze nenabyl jsem tolik důvěry. ...A kromě Vás a paní R. S. zradili, zapřeli mne všichni. Když mi bylo nejhůř. Není možno, aby v hodině smrti bylo mi hůř* (ŠALDA 1969).

Po celé dva roky 1912–1913 se Deml o událostech kolem Elišky prakticky nezmínil svému velkému příteli Františku Bílkovi. Možná se obával pohoršení a kritiky z jeho strany (MRÁZKOVÁ 2010). I Otokaru Březinovi o celé kauze píše spíše zastřeně a Eliščino jméno se v jeho dopisech v podstatě neobjevuje. Podle Aloise Plichty Březina Demlovu náklonnost k Wiesenbergerové příliš neschvaloval. Na druhou stranu si však uvědomoval, že je pro něho tato vdaná paní velkou inspirací (PLICHTA 1993).

V této době se Balcárek, jehož korespondenci měla Eliška povolenu, dostal do role prostředníka a skrytě vyřizoval vzkazy mezi oběma svými přáteli. Nicméně i tyto kontakty patrně brzy zmizely, poněvadž si během následujícího roku Balcárkovi často stěžoval, že o Elišce nemá žádných zpráv, že dokonce ani neví, zda je živá a zdráva. A tak se za ni alespoň neustále modlí a vzpomíná na ni.

V Jinošově u Kryštofových Deml psal básně, které odrážely jeho duševní stav v této době: *Návrat, Cizinec, Já jim neodpověděla, Stromy trpí, Šílená, To ještě zmírni* či *V zimě*. Všechny zmiňované básně Deml otiskl v pátém svazku svých *Šlépějí* (PĚNČÍK 1996). Na podzim vydává *Tanec smrti* s tištěnou dedikací Elišce Wiesenbergerové (OLIČ 1993).

7. Léta 1914–1917: Dočasné usmíření

Rodina patrně postupně přestávala Elišku tolik omezovat. Počátkem roku 1914 Eliška navštívila F. X. Šaldu. Ten o tom napsal Demlovi: *Zvláště intenzivně vzpomínal jsem na Vás přednedávnm, kdy byl jsem počten návštěvou paní z hradu Ž. Jemná, ušlechtilá tvář její vryla se mně v mysl a přeložila se v akord zcela určité barvy a skladby, který dlouho dozníval* (ŠALDA 1969).

Na jaře se Eliška opět setkala s Demlem. Básník tehdy přijel na několik dní do Prahy, aby tam dojednal vydání své další knihy *Tanec smrti*. Své knihaře a tiskaře obcházel v doprovodu přítelkyně Elišky (PĚNČÍK 1996). Na základě těchto okolností můžeme usuzovat, že se pravděpodobně vztahy mezi Demlem a Wiesenbergerovými v prvních měsících roku 1914 uklidnily. Deml trvale žil v Jinošově, ale někdy jezdil do Prahy, aby mohl osobně zajistit vydávání svých knih. V Praze se stýkal s rodinou Františka Bílka a s E. Wiesenbergerovou. Na počátku října se dokonce na nějakou dobu přestěhoval do Kanálské ulice na Královských Vinohradech (PĚNČÍK 1996). Před Vánocemi 1914 poslali Wiesenbergerová s Demlem kytici květin O. Březinovi do Jaroměřic (DEML 1932).

Podobný květinový pozdrav putoval do Jaroměřic ještě v lednu 1915 (DEML 1932). V únoru 1915 básník vydal *Život Ruyebroeka podivuhodného*, kam připsal dedikaci Elišce. Pravděpodobně z této doby pochází nedatovaný lístek psaný Březinovi z Prahy, který podepsala E. Wiesenbergerová se svým bratrem O. Zacharem a J. Demlem (DEML 1932). Tento pozdrav nám jen potvrzuje vzájemné uklidnění vztahů a pravděpodobně i občasná setkání mezi Demlem a Eliščinou rodinou.

Na jaře téhož roku spolu odjeli do Jaroměřic, kde navštívili O. Březinu osobně, odtud pak pokračovali dále do Jinošova, kde se usadili u Kryštofů. Eliška do Jinošova přijela v letech 1915 a 1916 na letní byt. Poslední léto si nechala poslat i svůj nábytek. Mnohem později na ni vzpomíná paní Olga Kryštofová, tehdy jako už jedna z nejstarších obyvatelk Jinošova, těmito slovy: *Byla pěkná, urostlá, plnější postavy, černovlasá. Všeobecně se jí říkalo milostpaní. Se strýčkem Jakubem Demlem chodili na vycházky směrem k cihelně a rybníku Oulehliku. Vždy se vracela s kytkou kvítí. I my děti jsme pro ni trhaly luční květiny a ona se nám odměňovala drobným penízem na „cukrdlata“. Že jsem byla z „kvelbu“, musel pro ně jít někdo jiný, nám by je maminka neprodala. Později jsem slyšela, že umřela* (PĚNČÍK 1996).

Demlův švagr, Jan Kryštof, stejně jako jeho dva bratři, Josef a Antonín, museli narukovat. Deml proto pomáhal sestře s vedením hostince i výchovou dětí (OLIČ 1993). V této době začal Deml psát o Elišce i Františku Bílkovi. Ve vzájemné korespondenci Bílek–Démel z roku 1915 si Eliška s Bílkem často vyměnila skrze Demla pozdravy, Eliška Bílkovi zaplatila za obrazy a podobně (MRÁZKOVÁ 2010).

Počátkem roku 1916 připsala Eliška několik řádek k Demlovu dopisu Bílkovi vlastní rukou. Demlův dopis i Eliščin přípisek se týkaly přípravy Demlovy nové knihy *Miriam*. Na počátku roku Bílek vytvořil pro Elišku ex libris (MRÁZKOVÁ 2010). V té době Bílek Demlovu novou knihu přepsal, jeho litografickým přepisem byli Deml s Eliškou doslova nadšeni. Eliška k listu z 19. března 1916 připsala: *Předrahý mistře, zdálo by se, že Vaše Miriam stojí pod měsícem a pod hvězdami, ale světlo jejich jest jasnější a silnější, neboť prozařuje a nadlehčuje těla, anebo jest viděno z větší blízkosti. Proto snad také krása jde mu tak ochotně vstříc a její nápev sní o takové radosti* (MRÁZKOVÁ 2010).

Dopis z přelomu března a dubna potvrzuje občasné návštěvy Demla s O. Zacharem. Eliščin bratr se totiž chtěl s básníkem domluvit na vytvoření svého portrétu. Deml s Eliškou mu radili, aby

za tímto účelem kontaktoval F. Bílka (MRÁZKOVÁ 2010). V září následujícího roku 1916 Deml vydal první úplné vydání své knihy „zpronežněných potvorstev“ *Miriam* (OLIČ 1993). V té době se také naposledy setkal s Eliškou Wiesenbergerovou (DOPIS J. K. POJEZDNÉMU 1918). Koncem roku se Deml vážně obával, že bude muset v lednu odejít do války, protože 10. ledna měl narukovat celý ročník 1878 (MRÁZKOVÁ 2010). Nakonec k tomu však nedošlo, patrně kvůli Demlově srdeční chorobě (OLIČ 1993).

V dubnu 1917 pak Elišce dedikoval další vydání *Prvních světél* a v červenci napsal Elišce do knihy věnování: *Drahá Eliško, bylas půdou mým snům, ozvukem mých krokův, zmizelým tichem země, ztracenou laskavostí světa: Ale proč nejsem všemohoucím?! Tvůj Jakoubek* (OLIČ 1993).

Zhruba z těchto dnů pochází zajímavý záznam Demlova snu, s nímž se svěřil F. X. Šaldovi koncem června 1917. V něm Deml potkává v Tasově Elišku s bílým šátkem na hlavě. Následně si uvědomuje, že Eliška zemře, což mu také záhy se škodolibým úsměvem oznámí tři stařeny. Sen končí tím, že Deml mrtvou Elišku marně hledá, aby se přesvědčil. Básník tu mimo jiné narážel na jisté neshody, k nimž mezi oběma došlo. ... *jenom náhle jsem si vzpomněl, vida v dálce a ve výši svou přítelkyni na pavlači onoho domu, že už dva dni jsem s ní nemluvil, poněvadž, než jsem vstoupil do tohoto domu, něco se mezi ní a mezi mnou stalo, svět tomu říká hněv anebo nedorozumění, ale já věděl, že to bylo něco velmi podstatného...* (ŠALDA 1969).

V letech 1917 a 1918 už se tedy Deml s Eliškou opět nestýkal. V červenci 1917 poslal Elišce po dráze nábytek a zbytek věcí, které zůstaly v Jinošově po jejím pobytu předešlého roku (ŠALDA 1969). Podle dopisu adresovaného F. X. Šaldovi 7. září 1917 došlo mezi Demlem a Eliškou k finančnímu sporu při vyrovnání jejího účtu v jinošovském hostinci, kde v letech 1915 a 1916 bydlela. Eliška se snažila Demla usvědčit z podvodu a z toho, že zneužil jejího přátelství, aby od ní získal peníze. Právní dohru však tato rozepře nikdy neměla, přestože Elišce pomáhal její opatrovník, advokát Stehlíček. Šlo o dluh 157 korun, který Eliška měla u básnickovy sestry Františky, hostinské v Jinošově. Eliška se domnívala, že ho splatila dvakrát, zatímco Deml tvrdil, že pouze jednou. Důkazem proti Demlovi pak mělo být to, že jí poslal peníze zpět s údajným vzkazem od své sestry, že paní Wiesenbergerová dluh odpouští. Což, jak Deml uvádí níže, si vymyslel, protože to by jeho sestra nikdy neudělala (ŠALDA 1969).

V dopise ze 7. října 1917 Deml naznačil určité neshody se sestrou Františkou kvůli E. Wiesenbergerové: ... *něco se stalo mezi námi, to byla E. W. – je toho mnoho...* (ŠALDA 1969). Jestli se jednalo pouze o výše uvedený „dluh“, nebo i o nějaké jiné záležitosti, bohužel není známo. Faktem však je, že už se spolu básník a jeho přítelkyně víckrát nesetkali. Usuzujeme tak na základě Demlova dopisu J. K. Doležalu Pojezdnému z 6. března 1918, ve kterém Deml píše mimo jiné toto: 1) *paní Elišku Wiesenbergerovou neviděl jsem jistě půldruhého roku a za celou tu dobu také jsme si skoro ani nepsalí; 2) byla dána pod kuratelu; 3) nyní umírá; nemůže už ani chodit. Má prý souchotiny* (DOPIS J. K. POJEZDNÉMU 1918).

V listopadu 1917 se totiž Deml náhodou dověděl od doktora Kloudy, že je Eliška vážně nemocná a že se snad bude rozbíhat nové soudní řízení, v němž se zatím operuje se zcela smyšlenými argumenty, jako např. že se spolu toho roku Deml s Eliškou setkali apod. (ŠALDA 1969).

8. Rok 1918: Jinošovský sen

Pomyslnou tečku za velkým dramatem Demlova života udělalo jaro 1918. Na počátku ledna 1918 si básník ještě posteskl, že pro něho Eliška „už mnoho měsíců nenašla slova“ (ŠALDA 1969). V dopise

z 31. ledna 1918 Balcárkovi svěřil, že je Eliška na smrt nemocná. Má souchotiny a každou chvíli prý může zemřít. Deml jí vzkázal, aby se nechala zaopatřit, nevěděl však, zda jeho dopis dostala. Prosil proto Balcárku, aby na to dohlédla a v Žebráce ji navštívil. ... *tam leží sama E. W. umírající... A já se svým pláčem jako pes vyji na dvorku...* (OLIČ 1993).

4. února napsal Deml Růženě Svobodové o smutném stavu paní Elišky a současně nechápal, proč mu Eliška zakázala, aby jí psal, a aby ji navštívil (DOPIS R. SVOBODOVÉ 1918). Tentýž den psal rovněž F. X. Šaldovi, kterému doslova řekl: *Prožívám – šílenství. A tu je pochopitelné, že se soustřeďuji (a omezují – to je totéž). Co mi učinila knížata kněžská, totéž mi činí paní E. W. Jenže toto druhé, jest desetkrát horší...* (ŠALDA 1969).

V dopise z 6. února 1918 psal i F. Bílkovi, že Eliška „umírá na souchotiny“ a prosí ho o modlitby (MRÁZKOVÁ 2010). 26. února byla Eliška opět po letech prohlášena za svéprávnou. To však již bylo v době, kdy zůstala trvale připoutána na lůžko (dopis E. WIESENBERGEROVÉ). Pečovala o ni nejstarší dcera Jindra, která Demlovi později odevzdala i balíček rukopisů od své matky. O týden později Eliška Jakuba požádala, aby se o jejích soukromých záležitostech ve svých dílech už nezmiňoval. Zároveň ho však prosila, aby neměnil nic v knize *Miriam*, a podvolil se církevní vrchnosti (ŠALDA 1969). Deml jí to slíbil. Čtyři dny před smrtí se Eliška usmířila i se svým manželem, který po její smrti Demlovi sám poslal úmrtní oznámení. Na pohřeb však Deml přijet nesměl. 12. března 1918 píše Deml F. Bílkovi: *Neříkal jsem Vám ničeho o paní Elišce Wiesenbergerové, poněvadž jako bychom člověka dobíjeli, říkáme-li o něm, že umírá. Slovo má opravdu takovou moc, ó má – a proto nemá se říkat, čeho sami si nepřejeme. Psala mi paní Eliška, že má chvílemi velké bolesti a že dechu jí ubývá. To víte. Člověk činí, co – může. Dnes jí pošlu lípového květu. Byla už dvakrát zaopatřena Svátostmi: toť má jediná útěcha. Ale Vy jste také mojí útěchou, opravdu – neboť sluníčko se ukazuje letos zase tak pěkné a mladé, ale pro mne jako by nebylo, je mi cizí a všechno je mi cizí, snad proto, že mi Eliška Wiesenbergerová napsala: „Dívám se na věci okolo sebe, beru něco do ruky, ale už se mne nic netýká, jako by mně už pranic na světě nepatřilo...“* (MRÁZKOVÁ 2010).

Eliška zemřela 13. března na tuberkulózu. Deml o tom Balcárkovi v nedatovaném listě stručně napsal: *Milý příteli, paní Eliška Wiesenbergerová zemřela 13. března 1918 o půl sedmé ráno. Prosim Vás, služte za ni mše svaté. Zaopatřena byla dvakrát Svátostmi. Váš Deml.* Podobně píše o její smrti též F. Bílkovi 14. března (MRÁZKOVÁ 2010). Eliška si sice přála být pochována v nové hrobce, ale to jí manžel nesplnil a nechal ji uložit do staré rodinné hrobky v Žebráce. V dubnu pozvaly Eliščiny sestry Demla na oběd, domnívaly se totiž, že v poslaných rukopisech byla i ona tajemná vkladní knížka na 2000 K, kterou se nikomu nepodařilo nalézt. Deml tak byl znovu podezříván z krádeže. Posledním předmětem sporu mezi Demlem a rodinou Wiesenbergerových se stal Eliščin hrob. Deml rodinu nabádal, aby nechali na jejím hrobě vystavět náhrobek od F. Bílka. Eliška prý jinými umělci pohrdala a určitě by si to tak byla přála. Rodina však chtěla kapličku a neobstál ani Demlův návrh, že by Bílek určitě zvládl postavit i kapličku. V dopisech F. Bílkovi z této doby, zvláště v tom z 21. května, Deml prosil Bílka, aby sám zašel za Wiesenbergerovými (za Eliščinou sestrou Annou Wimmerovou) a navrhl jim pomník na Eliščin hrob. Připravili spolu různé podoby sv. Alžběty tak, aby to nikoho nemohlo urazit. Rodina všechny návrhy odmítla a Deml se rozhodl nechat postavit Elišce v Praze pomník sám (ŠALDA 1969). Pokud je autorce známo, nikdy to skutečně neudělal.

Veškerou vinu za Eliščin tragický osud nakonec podle Demla a Eliščiných sester nenesl nikdo jiný než O. Zachar. V dopise

z 6. června 1918 o tom Deml píše J. K. Pojezdnému-Doležalovi toto: *Koneckonců všichni dnes říkají, že všechnu vinu má pan Otakar Zachar, bratr paní Elišky Wiesenbergerové. Tak mně nedávno v Praze řekly i sestry jeho (a její), Anna a Žofie... Já také nikdy jsem nedával vinu panu O. Wiesenbergerovi – leda v tom, že mne hned zpočátku bezdůvodně ponižil. To bylo na jaře 1913. Odtud potom vzniklo moje válečné tažení proti němu. A všechna ta tragika. Bezdůvodně ponižil tehdy mne a svou choť. On ji ponižoval už dřív – a proto já přijal boj její a ona můj. Přesvědčil se jen, že „peníze vládnou světem“, ne však srdcem* (DOPIS J. K. POJEZDNÉMU 1918).

V dalších dopisech Pojezdnému z této doby Deml vylíčil celou anabázi s Eliščiným náhrobkem a údajnou ztrátou vkladní knížky (DOPIS J. K. POJEZDNÉMU 1918).

Otto Wiesenberger se v listopadu 1919 oženil podruhé. Tentokrát se jeho ženou stala Jana Havlíková ze Žebráku. V jednom z posledních (bohužel nedatovaném) Eliščině dopisu J. Demlovi Eliška poznamenala, že veškerou Demlovu korespondenci, papíry a rukopisy jí určené sama spálila. Ponechala jen ty nejdůležitější, portrét od Bílka a dva obrazy. Knihy odkázala bratru Bedřichovi, který o ně projevil zájem (DOPIS E. WIESENBERGEROVÉ).

9. Eliška v Demlových korespondencích

Pro všechny dramatické události z let 1912–1913 je nám hlavním pramenem Demlova korespondence V. E. Balcárkovi. Bohužel se nám nedochovaly (nebo nepodařilo dohledat) Balcárkovy odpovědi z téže doby.

Několik zmínek o Elišce najdeme v Demlových dopisech pro Marii Tischlitzovou převážně z první poloviny roku 1913. Většinou se jedná o vyřizování pozdravů, předávání dopisů, vyřizování blahopřání a sdílení modliteb. Často je zde řeč o městě Žebráku a jeho okolí (DOPIS M. TISCHLITZOVÉ 1913). Rovněž v korespondenci s A. Svobodovou z druhé poloviny roku 1913 Deml o Elišce často píše. Svěřuje se jí především se svými pocity – láskou, bolestí, utrpením, opuštěností a beznadějí. Faktických informací tu mnoho nenalezneme.

Téměř celý příběh se odehrává v korespondenci J. Demla s F. X. Šaldou. Nemůžeme zde sice sledovat počátky básníkovy přátelství s Eliškou ani dramatické události ze září 1913, protože první dopis pochází až z doby o něco pozdější, z poloviny října 1913. Od té doby se však zmínky o Elišce objevují téměř ve všech listech. Nenahraditelným pramenem je pro nás tato korespondence především pro období z roku 1917, kdy se přátelství mezi Šaldou a Demlem stalo důvěrnějším, o čemž svědčí nejen dochovaná korespondence, ale i první svazek Demlových *Šlápějí*. Významné jsou samozřejmě všechny informace, které se dovídáme z dopisů ohraňovaných léty 1913–1914. Poslední zmínka o Elišce se objevuje přesně den před prvním výročí její smrti. Listy, které si spolu vyměnili F. X. Šalda a J. Deml, jsou plné vzájemného pochopení a lásky. Eliška tu vystupuje jako přítelkyně jich obou. Díky tomu se F. X. Šalda spolu s Růženu Svobodovou stávají předními pražskými důvěrníky a svědky básníkovy dramatu.

Velmi důležitým pramenem seznamujícím nás s událostmi roku 1913 a 1918 je rovněž korespondence J. Demla s J. K. Pojezdným-Doležalem. Deml v ní velmi podrobně líčí události týkající se Eliščina pobytu v sanatoriu, soudních procesů a v roce 1918 pak neshody mezi ním a Wiesenbergerovými ohledně Eliščina náhrobku. Demlovy dopisy Pojezdnému jsou pro nás velmi cenné především proto, že obsahují mimo jiné četné opisy Eliščiných dopisů tajně adresovaných Demlovi ze sanatoria. Vidíme tak celou situaci přímo jejíma očima. Několikrát se v těchto dopisech Deml zmiňuje o Balcárkovi, coby o pokorném, upřímném a čestném knězi, výjimce

v českém kléru, osobě, které je možno plně důvěřovat. Korespondence Pojezdnému je psána v dosti důvěrném tónu a básník tu neopomíná hovořit ani o svých dílech *Pro budoucí poutníky a poutnice*, *Hrad smrti* a dalších.

Ze stejného období, tedy z druhé poloviny roku 1913, pochází řada dopisů adresovaných Růženu Svobodové, týkajících se Elišky. Tyto dopisy jsou specifické především tím, že Svobodová se s Eliškou znala, stýkala a i v této době se několikrát snažila navštívit ji v sanatoriu. Vyměňovala si s Eliškou dopisy podobnou cestou jako Deml a po jejím propuštění do domácího léčení Elišku směla navštěvovat a tajně tak vyřizovat Demlovy vzkazy. Právě Svobodové Deml kladl hlavní zásluhu za Elišchino propuštění. Když se údajně Wiesenbergerovi dozvěděli o tom, že je Eliška v kontaktu se Svobodovou, dostali strach a Elišku za několik dní propustili (DOPIS R. SVOBODOVÉ 1913).

Nejtragičtější část Eliščina osudu se objevuje v Demlově korespondenci s Marií Kalašovou. Bohužel se nám dochovaly pouze dva dopisy, v nichž se Deml zmiňuje o Eliščině situaci, z 28. srpna 1913 a z 13. září 1913. Zejména druhý z nich podrobně líčí Elišchino odvezení do sanatoria a Demlovy pocity z celé situace (BINAR a WIMMER 1994).

Příteli O. Březinovi se v dopisech z roku 1913 zmiňuje o Elišce jen velmi okrajově. Nejprve v dopise z 27. července 1913 popisuje své neshody s vrchností církevní i světskou a svůj záměr odstěhovat se ze Žebráku zase do Prahy. Následně v dopisu z 1. října 1913 se Eliščina postava objevuje nepřímo jako jedna z „*budoucích poutnic*“, již Demlova kniha *Pro budoucí poutníky a poutnice* zavinila pobyt v sanatoriu (DEML 1933). Další stopy pak nalezneme v listech z let 1914–1915, kde Deml píše Březinovi dopisy společně s Eliškou, která k nim často připojuje pozdravy a krátké vzkazy. Další zprávou je až stručné oznámení Eliščina úmrtí.

Dalším pramenem je dopis psaný Emanuelu Chalupnému den po Eliščině únosu. Byť Demlova korespondence s Chalupným, nebo alespoň její dochovaná část, rozhodně nepatří mezi ty obsáhlejší, Deml se mu zde svěřuje se svým utrpením a nepochopením (DOPIS E. CHALUPNÉMU).

Naopak z let 1914–1918, tedy z období Eliščina jinošovského pobytu, nalezneme nejvíce informací v korespondenci s F. Bílkem. V několika dopisech Bílkovi najdeme i několikařádkové přípisky psané Eliščinou rukou, což se v dopisech Balcárkovi příliš často nestává. V jednom dopise z března 1915 se zmiňuje o Elišce Sigimundu Bouškoví. Eliška nabízí Bouškoví, jako velkému ctiteli Váchalova díla, knihu svého bratra, O. Zachara, *O spiritismu* vyzdobenou právě Váchalovými dřevoryty (DOPIS S. BOUŠKOVÍ 1915).

10. Eliška v Demlových knihách a ve Šlápějích

Eliška vystupuje v četných Demlových knihách, byť je v textech daleko více skrytá než další Demlovy hrdinky Pavla Kytlicová, či později Marie Rosa Junová (PUTNA 1998). Zdaleka tu nejde jen o výše zmiňované věnování v *Rosničce*, „*Paní*“ je rovněž adresátkou četných dopisů z knihy *Pro budoucí poutníky a poutnice*. Demlův vztah k ní se odráží i v některých částech *Miriam*, která jí je věnována. V *Miriam* se postava Elišky prolíná s Demlovou zemřelou sestřičkou Matylkou. Podle Putny básníkovy označení „*sestra*“ v tomhle případě skutečně odpovídá „funkci“ Wiesenbergerové v jeho životě. Podobně jako je tomu v případě „*matky*“ Kytlicové (PUTNA 1998). Dále pak Wiesenbergerovou najdeme v *Mých přátelích* či *Tanci smrti*, ozdobeném její podobiznou od F. Bílka. Prostupuje i prvními třemi svazky *Šlápějí* (1917–1919). Datum Eliščiny smrti, 13. březen 1918 o půl sedmé ráno, pak rámuje *Šlápěje II.* z roku 1918, které Deml kvůli její smrti nikdy nedopsal (BINAR 1990,

2010). V tomto druhém svazku *Šlěpěji* Deml otiskuje i oznámení o Eliščině úmrtí. Toto oznámení graficky zpracoval František Bílek a Deml je pak rozesílal svým přátelům (MRÁZKOVÁ 2010).

Skryté zmínky, které by mohly odkazovat k Eliščině postavě, nacházíme dále v Demlově knize *Česno*, kde autor popisuje v próze *Kostel* příběh kněze, který se zamiloval do vdané paní (DEML 1924). Ještě skrytější připomínkou by mohl být odstavec z knihy *Hlas mluví k Slovu*, kde Deml používá motivy lásky, manželství, nevěry a šílenství: *S tou láskou jako s tou vírou je to u mladých lidí stejné: nemohou nevěřit a nemohou nemilovat, ale když opravdu nemohou, jsouce uráženi, týráni a ponižováni: vzbouří se, vezmou si život nebo udělají něco nehorázného. Tomu se potom říká nevěra, odpadlictví, nebo aspoň „černý nevdek.“* (DEML 1926).

V *Mých přátelích* je to především Fiala noční, v níž můžeme odhalit některé motivy, které nás přivádí na Eliščinu stopu (BINAR 2010): *FIALO NOČNÍ, smutná to útěcha pro churavé plíce, že napřesrok rozkvetěš jim na hrobě. Lupínky tvé podrží pleť panenskou; to není tvůj vinou, že dole jsi dřevem a nahoře rostlinou. V poledne jsem se o tebe bál, nemyslí, žeš mne urazila, rty tvoje byly tak bledé – ááááá! – a včera po celou noc jsem nezdržím: řeka tiše kráčela, mysl nebes byla zamlžena jakýmsi horkým citem, a světlušky v propastech černých hvozdů.*

Deml věnuje Elišce celý druhý oddíl (od Fialy noční po Svízel) druhého vydání *Mých přátel*: „*Psáno kolem 1. února v Praze*“ s věnováním: „*Tento druhý oddíl psal jsem v myšlenkách na paní Elišku Wiesenbergerovou, jsa blažen, že o tom nemá ani tušení a že se zaraduje, až to bude čísti.*“ Eliška patří mezi tzv. ústřední postavy Demlova „*theatrum mundi*“, tedy postavy, které se Demlovi vrací na mysl po celý život. Dokladem může být i odkaz na 13. březen v cyklu německy psaných básní *Ballade vom Tode eines unbekannten Soldaten* (*Balada o smrti neznámého vojína*), psaná sice v roce 1934, ale vydaná až o čtyři roky později (BINAR 2010).

Eliščina postava a její smrt se staly pro básníka jednou z nesmazatelných životních tragédií: *Kdo by snad chtěl uvidět, jaký smysl má smrt v mých knihách, musel by znáti, jak důležitá byla v mém životě. Smrt mé matky, smrt P. J. Poláka, smrt mé sestry Matylky a smrt E. Wiesenbergerové. To jest čtvero mých světových stran.* (Doslov v *Audiatur et altera pars*, 1928; BINAR 2010).

Literatura:

- BINAR V. (1990): Ediční poznámka, Svět básníka Jakuba Demla. – In: J. Deml: *Miriam – Moji přátelé*. Odeon. Praha.
- BINAR V. (2010): *Čin a slovo*. – Triáda. Praha.
- BINAR V., WIMMER S. (1994): *Listy Jakuba Demla Marii Kalašové*. – Česká literatura, 42, 1:.
- DEML J. (1924): *Česno*. – Nákladem vlastním. Tasov.
- DEML J. (1926): *Hlas mluví k Slovu*. – Nákladem vlastním. Tasov.
- DEML J. (1933): *Listy Jakuba Demla Otokaru Březinovi*. – Nákladem vlastním. Tasov.
- DEML J. (1912): *Rosnička*. – Nákladem vlastním. Šebkovice.
- DEML J. (1998): *Šlěpěje I–III*. – Vetus Via. Brno.
- JUNA J. (ed., 1930): *Monografie Hořovicka a Berounska 1918–1928, díl IV*. – Nákladem vlastním. Praha.
- MIKA J. (2008/9): *Otokar Zachar – sládek, alchymista a spisovatel*. – Dostupné z: http://www.snk.sk/swift_data/source/NBU/Zborniky/BZ_2008_2009/Kolokvium_Olomouc/Mika_Jiri.pdf
- MRÁZKOVÁ I. (2010): *Vzájemná korespondence Jakuba Demla a Františka Bílka 1901–1941*. – Diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Praha.
- OLÍČ J. (1993): *Čtení o Jakubu Demlovi*. – Votobia. Praha.
- PĚNČÍK J. (1996): *Hledání ráje (Kapitola ze života Jakuba Demla)*. – Arca JiMfa. Třebíč.
- PLICHTA A. (1993): *Tajemství času*. – Votobia. Praha.
- PUTNA M. (1998): *Česká katolická literatura 1848–1918*. – Torst. Praha.
- ŠALDA F. X. (1969): *Dopisy*. – In: *Literární archiv*. Sborník Památníku národního písemnictví. Ročník 3 a 4. Praha.

Archivní prameny:

- Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Jakub Deml, korespondence Jakuba Demla V. E. Balcárkovi, S. Bouškovi, E. Chalupnému, J. K. Pojezdnému-Doležalovi, A. Svobodové, R. Svobodové, M. Tischlitzové.
- Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Jakub Deml, korespondence E. Wiesenbergerové J. Demlovi.
- Protokol ze soudního přelíčení s Jakubem Demlem a Marií Vašíkovou ze dne 17. září 1913. Archiv hlavního města Prahy, fond Okresní soud Královské Vinohrady, složka UVI 1104/13.
- MARKOVÁ B. (1975): Strojopisná zpráva o vztazích k Demlovi. Archiv V. Binara.
- REKTORIS L. (2011): Osobní materiály, některé dostupné z: <http://www.rektoris.wz.cz/eliska.html> (13. 5. 2011).